

**Στρατηγού Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα
[Είμαστε στο εμείς], [Η απάντηση στον Δεριγνό]¹**

Ο λόγος ανάγκη της ψυχής, Κείμενα λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου (βιβλίο μαθητή): σ. 93.

Ο λόγος ανάγκη της ψυχής, Κείμενα λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου (βιβλίο εκπαιδευτικού),

Έκδοση 2014: σσ. 70-73.

1. Εισαγωγή

Ο όρος «απομνημονεύματα» χαρακτηρίζει συνήθως την από μνήμης γραπτή έκθεση ή αφήγηση γεγονότων, τα οποία ο/η συγγραφέας έζησε από πολύ κοντά, είτε ως μάρτυρας, είτε συμμετέχοντας σε αυτά (Παρίσης & Παρίσης, 2004: 19). Πρόκειται, επομένως, για ένα πεζογραφικό είδος στο οποίο κυριαρχούν η προσωπικότητα και τα βιώματα όσων ασχολούνται με αυτό και επιπλέον παρατίθενται σχόλια, παρατηρήσεις, κρίσεις και εντυπώσεις για τα γεγονότα που περιγράφονται (Πάτσιου, 2007: 152). Τα απομνημονεύματα διαφέρουν, ωστόσο, από την αυτοβιογραφία, διότι στα απομνημονεύματα οι συγγραφείς αφηγούνται μόνο τα σημαντικά γεγονότα της εποχής τους, στα οποία συμμετέχουν και τα οποία επιθυμούν να μεταφέρουν στις επόμενες γενιές, ενώ σε μία αυτοβιογραφία οι συγγραφείς-πρωταγωνιστές/τριες αφηγούνται ολόκληρη τη ζωή τους (Παρίσης & Παρίσης, 2004: 19). Ως αποτέλεσμα, τα απομνημονεύματα, τα οποία συντάσσονται συνήθως σε χρόνο αρκετά μεταγενέστερο των εξιστορούμενων γεγονότων, βασίζονται στην προσωπική μνήμη, όπου η οπτική γωνία των συγγραφέων καθορίζει την επιλογή και την ιεράρχηση των γεγονότων (Πάτσιου, 2007: 152). Είναι ιδιαίτερα σημαντικό, ωστόσο, να διευκρινιστεί ότι όρος «απομνημονεύματα» είναι περισσότερο ένας ειδολογικός χαρακτηρισμός και όχι ο τίτλος των έργων αυτών, οι συγγραφείς των οποίων χρησιμοποίησαν στους τίτλους όρους όπως «ενθυμήματα», «υπομνήματα», «διηγήσεις» κ.λπ. (Παρίσης & Παρίσης, 2004: 20), όπως για παράδειγμα τα *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833* του Νικόλαου Κασομούλη, τα *Υπομνήματα περί της Επανάστασης της Ελλάδος: από το 1820 μέχρι του 1823* του Μητροπολίτου των Παλαιών Πατρών, Γερμανού και η *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής*, μια προφορική αφήγηση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, καταγραμμένη από τον Γεώργιο Τερτσέτη.

Σημαντικά γεγονότα στη νεότερη ελληνική ιστορία, τα οποία αποτέλεσαν πηγή έμπνευσης σε συγγραφείς απομνημονευμάτων, είναι τα σχετικά με την ελληνική επανάσταση του 1821, με αποτέλεσμα τη συγκεκριμένη περίοδο να εμφανίζονται αρκετά απομνημονεύματα και το είδος αυτό, το οποίο είναι γνωστό ήδη από την ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα, και συναντάται επίσης και στη μεσαιωνική γραμματεία, να καλλιεργείται και να αναπτύσσεται πιο συστηματικά στη νεότερη ελληνική γραμματεία (Καρύμπαλη, 2012: 34). Όπως τονίζει η Καρύμπαλη,

τα απομνημονεύματα των αγωνιστών αποτελούν μια σημαντική πηγή της ιστορίας για τον Αγώνα του 1821, καθώς θεωρούνται τεκμήρια εθνικής αυτογνωσίας των ηρώων και παράλληλα πεζογραφικά επιτεύγματα της εποχής εκείνης. Είναι αυτοβιογραφικά κείμενα γραμμένα από οπλαρχηγούς και αγωνιστές που έλαβαν μέρος στις πολεμικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις κατά τη διάρκεια του Αγώνα και διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στην πορεία της Ελληνικής Επανάστασης. (2012: 34-35)

¹ Προβλεπόμενος διδακτικός χρόνος: 4 περίοδοι

Κάποιοι από αυτούς τους σπλαρχηγούς και αγωνιστές, όπως ο Στρατηγός Γιάννης Μακρυγιάννης, έγραψαν οι ίδιοι τα απομνημονεύματά τους, με έμφαση στις στρατιωτικές επιχειρήσεις, στα πολιτικά ή πολεμικά γεγονότα, ενώ κάποιοι άλλοι είτε υπαγόρευαν την αφήγησή τους σε άλλο πρόσωπο, όπως έπραξε, για παράδειγμα, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης είτε ανέθεσαν σε τρίτο πρόσωπο τη συγγραφή (Καρύμπαλη, 2012: 35). Σε κάθε περίπτωση, είτε δηλαδή κάποιοι αγωνιστές έγραψαν οι ίδιοι τα απομνημονεύματά τους, είτε τα υπαγόρευαν, με αποτέλεσμα να γραφτούν από κάποιον άλλο, τα έργα αυτά

αποτελούν για τον ιστορικό - μελετητή σημαντική πηγή άντλησης πληροφοριών για την εξέλιξη και την έκβαση του Αγώνα κατά την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης. Οι πρώτες μάλιστα αφηγήσεις αποτελούν άμεσες ιστορικές πηγές, διότι οι συγγραφείς έλαβαν μέρος στα γεγονότα ή τα παρακολούθησαν ως αυτόπτες μάρτυρες, σε αντίθεση με τις δεύτερες στις οποίες παρεμβάλλεται και άλλο πρόσωπο που είναι ο καταγραφέας της ιστορικής μαρτυρίας. (Καρύμπαλη, 2012: 35)

Τα απομνημονεύματα, επομένως, που αφορούν στην ελληνική επανάσταση και τα οποία αναφέρονται σε σημαντικά πολιτικά ή στρατιωτικά γεγονότα και πρόσωπα έχουν ιστορική αξία, όταν όμως χρησιμοποιούνται ως ιστορική πηγή συνιστάται όπως οι πληροφορίες ελέγχονται και διασταυρώνονται, μια και έχουν έναν πολύ προσωπικό και υποκειμενικό χαρακτήρα (Παρίσης & Παρίσης, 2004: 20). Παράλληλα, όταν τα απομνημονεύματα ξεχωρίζουν, για παράδειγμα, για τη ζωντανή αφήγηση, το ξεχωριστό ύφος και τη ξεχωριστή χρήση της γλώσσας αποκτούν ιδιαίτερη λογοτεχνική και αισθητική αξία, καθιστώντας το συγκεκριμένο είδος ιδιαίτερα ενδιαφέρον.

Τέτοια κείμενα που παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον τόσο από ιστορικής όσο και από λογοτεχνικής πλευράς, είναι τα *Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833* του Νικόλαου Κασομούλη, τα *Απομνημονεύματα* του Στρατηγού Ιωάννη Μακρυγιάννη και η *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής*, η οποία καταγράφηκε από τον Γεώργιο Τερτσέτη, μετά από την προφορική αφήγηση των γεγονότων από τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη (Παρίσης & Παρίσης, 2004: 20). Πιο συγκεκριμένα και όσον αφορά στη συνολική αξία του έργου του Μακρυγιάννη, ο Γιώργος Κεχαγιόγλου σημειώνει πως, παρόλο που αυτό δεν είναι το μοναδικό που ασχολείται με την ελληνική επανάσταση, δεν προηγείται χρονολογικά, ούτε είναι πιο άρτιο, νηφάλιο ή αντικειμενικότερο από άλλα έργα που γράφτηκαν από αγωνιστές ή υπαγορεύτηκαν σε άλλους συγγραφείς, «αποτελεί όμως γενική παραδοχή πως είναι το πιο εντυπωσιακό αφηγηματικά» (1999: 259). Σχολιάζοντας, επίσης, με εγκωμιαστικό τρόπο την αξία των *Απομνημονευμάτων* του Μακρυγιάννη, ο Λίνος Πολίτης επισημαίνει πως αυτά «είναι η πιο έγκυρη αποτύπωση του ήθους των αγωνιστών του Εικοσιένα· είναι συνάμα και το μοναδικό ίσως κείμενο που δίνει, σε τόσο συνθετική μορφή, ανόθευτη τη λαϊκή γλώσσα (1998: 170).

Αναφορικά με τη ζωή του Γιάννη Μακρυγιάννη, ο Νίκος Θεοτοκάς, μελετητής της ζωής και του έργου του Στρατηγού, σημειώνει ότι ο Μακρυγιάννης γεννήθηκε στο Αβορίτι της Δωρίδας στα μέσα της δεκαετίας του 1790, ενώ οι πληροφορίες που αφορούν στην οικογένειά του είναι ελάχιστες, με τον ίδιο τον αγωνιστή να αναφέρεται συγκεκριμένα σε τρία φονικά, στα οποία χάθηκαν ο πατέρας του και ακόμη δύο μέλη της οικογένειάς του (2010: 5-6). Όσον αφορά στην εμπλοκή του στον Αγώνα, ο Μακρυγιάννης φέρεται να μυήθηκε στην Φιλική Εταιρεία το διάστημα ανάμεσα στον Απρίλιο του 1819 και πριν από το καλοκαίρι του 1820, ενώ το 1828 διορίστηκε από τη διοίκηση του Καποδίστρια ως «Γενικός Αρχηγός της Εκτελεστικής Δύναμης της Πελοπόννησος και Σπάρτης» και εγκαταστάθηκε στο Άργος

(Θεοτοκάς, 2010: 13, 19). Ειδικότερα για τον χαρακτήρα του Μακρυγιάννη, τη δράση του κατά τη διάρκεια της Επανάστασης και πώς αυτή επηρέασε το έργο του και το τελικό αποτέλεσμα, ο Λίνος Πολίτης αναφέρει ότι

γεννημένος το 1797 σ' ένα χωριό κοντά στο Λιδωρίκι, ο Μακρυγιάννης στάθηκε ένας από τους κύριους παράγοντες της Επανάστασης: γενναίος, αποφασιστικός, ανδραγάθησε σε διάφορες μάχες και έφτασε ως το βαθμό του στρατηγού. Όπως όλοι σχεδόν οι ηγέτες της Επανάστασης, ήταν αναλφάβητος· αλλά στο τέλος του Αγώνα, διορισμένος από τον Καποδίστρια χιλίαρχος, αισθάνεται την ανάγκη να ιστορήσει ό,τι είδε και έπραξε, και τριάντα δύο χρονών κάθεται και μαθαίνει γράμματα, και αρχίζει να γράφει με το χέρι του, χωρίς ορθογραφία, χωρίς καν στίξη, τα *Απομνημονεύματά* του, που εξακολουθεί να τα συμπληρώνει ως τις παραμονές του θανάτου του. (1998: 169)

Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Γιώργο Σεφέρη (1974: 231-232), ο Μακρυγιάννης ξεκίνησε να γράφει το έργο του στο Άργος τον Φεβρουάριο του 1829 και αναγκάστηκε να το σταματήσει περίπου το 1840 στην Αθήνα, διότι, όπως εξομολογείται ο ίδιος ο οπλαρχηγός της επανάστασης, η τότε εξουσία είχε υποψίες εναντίον του. Υπενθυμίζεται ότι ο Μακρυγιάννης, μετά την απελευθέρωση και την ίδρυση του ελληνικού κράτους αγωνίστηκε κατά της οθωνικής απολυταρχίας και υπήρξε ένας από τους πρωταγωνιστές του κινήματος της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 για την παραχώρηση Συντάγματος.

Ο ίδιος ο Μακρυγιάννης σημειώνει στον πρόλογο των *Απομνημονευμάτων* του ότι αρχικά πήρε την απόφαση να μάθει γράμματα, για να αξιοποιήσει δημιουργικά το χρόνο του, και στη συνέχεια αποφάσισε να εξιστορήσει τις εμπειρίες του από την επανάσταση:

Αφού λοιπόν καταγίνηκα ένα δυο μήνες να μάθω ετούτα τα γράμματα οπού βλέπετε, εφαντάστηκα να γράψω τον βίον μου, όσα έπραξα εις την μικρή μου ηλικία και όσα εις την κοινωνία, όταν ήρθα σε ηλικία, και όσα δια την πατρίδα μου, οπού μπήκα εις της Εταιρίας το μυστήριον δια τον αγώνα της λευτεριάς μας και όσα είδα και ξέρω οπού γιναν εις τον Αγώνα, και σε όσα κατά δύναμη συμμεθέξα κ' εγώ κ' έκαμα το χρέος μου, εκείνο οπού μπορούσα. Δεν έπρεπε να έμπω εις αυτό το έργον ένας αγράμματος, να βαρύνω τους τίμιους αναγνώστες και μεγάλους άντρες και σοφούς της κοινωνίας και να τους βάλω σε βάρος, να τους κινώ την περιέργειά τους και να χάνουν τις πολυτίμητες στιμές εις αυτά. (Μακρυγιάννης, 1947: 105)

Από το 1844 μέχρι το 1850 ο Μακρυγιάννης συνέχισε να γράφει, με πολλές προφυλάξεις, και εν τέλει ολοκλήρωσε το έργο του, το οποίο εκδόθηκε το 1907 από τον Γιάννη Βλαχογιάννη σε δύο τόμους, «αφού πέρασε δηλαδή μισός αιώνας που το πολύτιμο αυτό κείμενο έμεινε χαμένο μέσα στ' απόλυτο σκοτάδι» (Σεφέρης, 1974: 232). Όσον αφορά τους δύο αυτούς τόμους, ο Γιώργος Κεχαγιόγλου (1999) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι «το πιο ανεπτυγμένο, αφηγηματικά απολαυστικό, και ιστορικά γοητευτικό είναι, βέβαια, το πρώτο βιβλίο» (260), όπου «με την ανέλιξη του εισαγωγικού τμήματος, φανερώνονται οι πολύ σοβαρότεροι και ουσιαστικότεροι στόχοι της συγγραφής, που είναι σαφέστατα διδακτικοί και παραδειγματικοί» (259).

Σύμφωνα με τον Γιώργο Σεφέρη, το γράψιμο του Μακρυγιάννη είναι «σχεδόν ολότελα, μια δική του εφεύρεση» (1974: 233), με τα εξής χαρακτηριστικά:

Φωνητική αποτύπωση της ρουμελιώτικης προφοράς με ιδιότροπα συμπλέγματα γραμμάτων, που μοιάζουν ένα ατέλειωτο αραβούργημα. Πουθενά διακοπή, παράγραφος ή στίξη. Κάποτε μόνο μια κάθετη γραμμή δείχνει ένα σταμάτημα. Το κατεβατό μοιάζει σαν κάτι παλιούς τοίχους που, κοιτάζοντάς τους, θαρρείς πως συλλαβίζεις την κάθε κίνηση του χτίστη, που συναρμολόγησε την αμέσως επόμενη προσπάθεια με την προηγούμενη, αποτυπώνοντας πάνω στην τελειωμένη οικοδομή τις περιπέτειες μιας αδιάσπαστης ανθρώπινης ενέργειας – αυτό το πράγμα που μας συγκινεί και λέγεται ύφος ή ρυθμός. (1974: 233-234)

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά, όπως περιγράφονται από τον Σεφέρη, αποτέλεσαν πρόκληση για τον Γιάννη Βλαχογιάννη, ο οποίος χρειάστηκε δεκαεπτά (17) συνολικά μήνες για να ξεδιαλύνει το χειρόγραφο και να προχωρήσει για πρώτη φορά στην έκδοσή του (Σεφέρης, 1974: 233), μια έκδοση η οποία δεν κίνησε, αρχικά, την προσοχή των λογίων, παρά μόνο τα τελευταία προπολεμικά χρόνια, όταν «η νεώτερη λογοτεχνική γενιά γοητεύεται από τον ανόθευτο λόγο του στρατηγού και ζητεί να διδαχτεί από το ύφος του» (Πολίτης, 1998: 170). Όπως αναφέρει ο Κ. Θ. Δημαράς, σχολιάζοντας το ύφος του Μακρυγιάννη,

αυτό αντίστοιχα αποτελεί μια ιδανική σύνθεση των λαϊκών γλωσσικών στοιχείων, όπως τα είχε διαμορφώσει και τα μεταβίβαζε στις γενεές η προφορική παράδοση. Την ώρα όπου, με την αποκατάσταση του ελεύθερου κράτους και τη σύσταση μιας ελληνικής διοικητικής μηχανής, το λόγιο στοιχείο έρχεται να επικρατήσει στον τόπο μας, ο Μακρυγιάννης περισώζει και αξιοποιεί στην πιο οριστική μορφή της τη λαϊκή παράδοση. Τα απομνημονεύματά του, περισσότερο από ένα περιεχόμενο ζωντανεύουν την μνήμη μιας στιγμής της ανόθευτης ελληνικής παιδείας, τον τελικό της σταθμό. (1968: 260)

Σύμφωνα με τη Βενετία Αποστολίδου, ο Κωστής Παλαμάς, σχολιάζοντας τα *Απομνημονεύματα* του Μακρυγιάννη σε σχέση με το ύφος και το περιεχόμενό τους, τα χαρακτηρίζει ως σταθμό στην ιστορία της νεοελληνικής πρόζας, εξαιτίας, πιθανότατα, της φυσικότητας και του αυθορμητισμού τους (1990: 198). Για τον Παλαμά, το έργο του Μακρυγιάννη αποτελεί κειμήλιο της δημοτικής γλώσσας, το οποίο εκφράζει την ελληνική ψυχή, παρόλο που γράφτηκε χωρίς να στοχεύει σε κάποια καλλιτεχνική αξίωση (Αποστολίδου, 1990: 197-198). Πρόκειται για αυτή την ελληνική ψυχή που χαρακτηρίζεται από λαϊκό λόγο,

δίχως ίχνος λόγιας επίδρασης, με τη ζωντανία της προφορικής ομιλίας και με τη θέρμη ενός ανθρώπου που δεν είναι μονάχα αυτόπτης αλλά και πρωταγωνιστής των γεγονότων που ιστορεί. Το ζωηρά προσωπικό αυτό ύφος ταιριάζει απόλυτα με την έντονη και ιδιόρρυθμη προσωπικότητά του, που αγανακτεί και αντιτάσσεται σε κάθε πράξη αυθαιρεσίας ή συμβιβαστικού καιροσκοπισμού. (Πολίτης, 1998: 169-170)

Αναφερόμενος ιδιαίτερα στη γλώσσα στην οποία είναι καταγεγραμμένα τα *Απομνημονεύματα* και στον αντίκτυπο που έχει αυτή, ο Mario Vitti τονίζει ότι «η γοητεία οφείλεται στην προφορικότητα του λόγου, που δεν υποτάσσεται σε μια συστηματική χρήση της δημοτικής, αφού χρησιμοποιεί τύπους και εκφράσεις της γραφειοκρατίας και της δημοσιογραφίας» (2003: 290). Πρόκειται για μία γλώσσα αυθεντική που ενισχύει την αξία του έργου, οδηγώντας τον Σεφέρη να δηλώσει ότι «ο Μακρυγιάννης είναι ο πιο σημαντικός

πεζογράφος της νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας, αν όχι ο πιο μεγάλος, γιατί έχουμε τον Παπαδιαμάντη» (1974: 253-254).

Ο Γιώργος Θεοδοκάς, εστιάζοντας στη δημιουργική ορμή του Μακρυγιάννη, όπως αυτή αναδεικνύεται μέσα από το έργο του και σε σχέση με το πώς οραματιζόταν την Ελλάδα μετά την επανάσταση, επισημαίνει ότι ο δημιουργός των *Απομνημονευμάτων* οραματίζεται την Ελλάδα

ακατάπαυστα, αυτήν υπηρετεί, αυτήν πασχίζει να δημιουργήσει, ξοδεύοντας τότε εδώ και τότε εκεί την πολυσύνθετη δημιουργική του ορμή. Μα δεν τη θέλει όπως-όπως. Τη φαντάζεται να βασιλεύει μέσα στη δικαιοσύνη των ατόμων και των εθνών. Συνεχώς η λέξη ξαναέρχεται στα χείλια του: Δικαιοσύνη! Δικαιοσύνη! ... Το πάθος της δικαιοσύνης μάς φαίνεται να είναι, στο έργο αυτό (*Απομνημονεύματα*), η βάση, η δικαίωση και ο σκοπός της ατομικής όσο και της εθνικής ζωής. Είναι μια αληθινή έμμονη ιδέα. (1994: 153)

Στηριζόμενος στις διαχρονικές αξίες του ελληνισμού, πάνω στις οποίες βασίστηκε ο Μακρυγιάννης και έγραψε τα *Απομνημονεύματα*, ο Γιώργος Σεφέρης ολοκληρώνει την ομιλία του στο ελληνικό στρατόπεδο της Μέσης Ανατολής στην Αλεξάνδρεια στις 16 Μαΐου 1943, σε μια πολύ δύσκολη περίοδο για την Ελλάδα, εν μέσω του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, με τα εξής εγκωμιαστικά σχόλια και παρατηρήσεις για τον Μακρυγιάννη και την «πολύτιμη διαθήκη», όπως ο ίδιος ο νομπελίστας ποιητής χαρακτηρίζει τα *Απομνημονεύματα*:

Αυτά είχα να σας πω για τον Μακρυγιάννη, τον αγράμματο στρατοκόπο ενός μεγάλου βίου, που με τόση προσπάθεια αποτυπώνει πάνω στο χαρτί τα πράγματα που βλέπει η συνείδησή του. Τον σίγουρο μαντατοφόρο της μακριάς και αδιάσπαστης λαϊκής μας παράδοσης, που επειδή την κρατά τόσο βαθιά ριζωμένη μέσα του, έρχεται να μας πει με τη φωνή πολλών ανθρώπων, και όχι ενός μονάχα, τι είμαστε και πως είμαστε κι εμείς οι ίδιοι. Πως ο θυμός του, ο πόνος του και η τραγωδία του, δεν είναι ατομικές του υποθέσεις, αλλά υποθέσεις δικές σας και δικές μου και όλων μας· υποθέσεις όπου όλοι μαζί, πεθασμένοι και ζωντανοί, είμαστε αλληλέγγυοι και συνυπεύθυνοι... Και αν γίνει αυτό που πιστεύουμε και αγωνιζόμαστε για να γίνει, τότε είναι πολύ πιθανό, πως στην πατρίδα μας, όπου για πρώτη φορά οι ανθρώπινες αξίες είδαν το φως, οι φωτισμένοι και οι μορφωμένοι θα καταλάβουν, γιατί ακριβώς θα είναι πραγματικοί φωτισμένοι και μορφωμένοι, πως η παιδεία της ψυχής τους θα έχει πολλά να ωφεληθεί από ένα έργο σαν του Μακρυγιάννη, που είναι, καθώς πιστεύω, η συνείδηση ενός ολόκληρου λαού- μια πολύτιμη διαθήκη. (1974: 261-263)

Συνοψίζοντας, διαφαίνεται ότι ο Στρατηγός Γιάννης Μακρυγιάννης υπήρξε μία από τις προσωπικότητες που σημάδεψαν την ελληνική επανάσταση και που καθόρισαν το αποτέλεσμα της, οδηγώντας στη δημιουργία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους το 1830. Παράλληλα, τα *Απομνημονεύματά* του, αποτελούν μέχρι σήμερα αντικείμενο μελέτης και κριτικής, οδηγώντας πολλούς μελετητές σε συμπεράσματα σε σχέση με την προσωπικότητα και το ήθος του Μακρυγιάννη, καθώς επίσης και για τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της μορφής και του περιεχομένου του έργου του. Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Γιώργος Θεοδοκάς, υπάρχει στην αρχή η πιθανότητα ο Μακρυγιάννης «να γελάσει τον μελετητή του και να του δώσει την εντύπωση πως είναι ένας απλός και ανεύθυνος άνθρωπος του λαού, παρθένος από κάθε εσωτερικό δούλεμα και κάθε προσωπικό στοχασμό» (2005: 229), Στην πορεία, ωστόσο, διαπιστώνει ότι

ο Μακρυγιάννης «δεν είναι ένας συγγραφέας σαν τους άλλους που ξέρουμε. Είναι ένας πολυσύνθετος τύπος του έθνους, ένας δυνατός φορέας ζωντανού Ελληνισμού» (2005: 230).

2. Επιλογή δεικτών επιτυχίας – δεικτών επάρκειας

Δείκτες Επιτυχίας² Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση:	Δείκτες Επάρκειας³ Διδακτέα
Να αναγνωρίζουν βασικές μορφές της έντεχνης πεζογραφίας (διήγημα, νουβέλα, μυθιστόρημα), καθώς και άλλα είδη αφηγήσεων.	<ul style="list-style-type: none">• είδη πεζογραφικών κειμένων με βάση το θέμα και την πλοκή («επιστημονική φαντασία», «εφηβικό» μυθιστόρημα, «αστυνομικό» διήγημα)• άλλα είδη αφηγήσεων: χρονικά, μαρτυρίες, ημερολόγια, (αυτο)βιογραφίες, με βάση τα εσωτερικά γνωρίσματα και την εποχή στην οποία γράφτηκαν
Να κατανοούν τα βασικά στοιχεία του αφηγηματικού λόγου.	<ul style="list-style-type: none">• τα γραμματικά πρόσωπα της αφηγηματικής γλώσσας: το <i>εγώ</i> του αφηγητή, το <i>εσύ</i> του αποδέκτη, το <i>πρόσωπο</i> για το οποίο γίνεται λόγος• τα «δομικά στοιχεία» του αφηγηματικού κόσμου: <i>ιστορία, πλοκή, επεισόδια</i> (της «δράσης»), <i>μοτίβα</i> που χαρακτηρίζουν το ποίον και τη δράση των ηρώων
Να αναγνωρίζουν το <i>αντικείμενο του αφηγείσθαι</i> –το πρόσωπο και το πράγμα– που καθορίζει και τον τύπο της αφήγησης.	<ul style="list-style-type: none">• διάκριση του προσώπου για το οποίο γίνεται λόγος στα κείμενα: πρωτοπρόσωπη αφήγηση («ομοδιηγητική» ή «αυτοδιηγητική»), τριτοπρόσωπη αφήγηση («ετεροδιηγητική»)• διάκριση, αντιστοίχως, του πράγματος που αποτελεί αντικείμενο της αφήγησης: αφήγηση γεγονότων ή αφήγηση σκέψεων-συναισθημάτων
Να ξεχωρίζουν τις βασικές λειτουργίες σε ένα αφηγηματικό κείμενο (ποιος «βλέπει», ποιος «μιλάει», τι «λέει», πώς το «λέει») και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων και του περιεχομένου σε κάθε αφήγημα.	<ul style="list-style-type: none">• εστίαση (ποιος «βλέπει»: ο αφηγητής ή τα πρόσωπα) και συναφείς τρόποι εστίασης: μηδενική εστίαση (=παντογνώστης αφηγητής), εσωτερική εστίαση, πολλαπλή εστίαση• φωνή (ποιος «μιλάει»: ο αφηγητής ή τα πρόσωπα) και τρόποι απόδοσης του λόγου: ευθύς λόγος, πλάγιος λόγος, ελεύθερος

² Οι Δείκτες Επιτυχίας προέρχονται από το Αναλυτικό Πρόγραμμα του Μαθήματος της Λογοτεχνίας Γυμνασίου (Γ' Γυμνασίου): <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/logotechnia/analytiko-programma>

³ Οι Δείκτες Επάρκειας προέρχονται από το Αναλυτικό Πρόγραμμα του Μαθήματος της Λογοτεχνίας Γυμνασίου (Γ' Γυμνασίου): <http://logom.schools.ac.cy/index.php/el/logotechnia/analytiko-programma>

	<p>πλάγιος λόγος (ο λόγος του προσώπου ακούγεται μέσω του αφηγητή), πώς αφηγείται γεγονότα ή εκφράζει σκέψεις και συναισθήματα (στη δεύτερη περίπτωση ο αφηγηματικός τρόπος είναι, συχνά, ο εσωτερικός μονόλογος ή ο ελεύθερος πλάγιος λόγος)</p>
Να κατανοούν τη μη γραμμικότητα του αφηγηματικού χρόνου και τη σημασία των αναχρονιών (ο αφηγηματικός χρόνος δεν είναι πάντοτε γραμμικός).	<ul style="list-style-type: none">• αναγνώριση και παρουσίαση στα κείμενα της διαφοράς ανάμεσα σε «χρόνο της δράσης» - «χρόνο της αφήγησης»• παρουσίαση αφηγηματικών τεχνικών που συνδέονται με τον χρόνο, είτε «της δράσης» (επιτάχυνση, επιβράδυνση, επαναληπτικότητα) είτε «της αφήγησης» (αναδρομική αφήγηση, προοικονομία, «πάγωμα» του χρόνου)• παρουσίαση παραδειγμάτων σε λογοτεχνικά αφηγήματα με εστίαση σε θέματα αφηγηματικού χρόνου
Να διακρίνουν τη συλλογικότητα στη λογοτεχνία «του εμείς» και την ατομικότητα στη λογοτεχνία «του εγώ».	<ul style="list-style-type: none">• ποίηση: διάκριση ανάμεσα στον <i>διδασκτικό</i> ή <i>επικό-ηρωικό</i> χαρακτήρα της ποίησης «του εμείς» και στον <i>λυρικό</i> χαρακτήρα της ποίησης «του εγώ»• αφήγηση: διάκριση αντίστοιχων χαρακτηριστικών στην αφήγηση «του εμείς» και «του εγώ»
Να μελετούν και να ερμηνεύουν τα λογοτεχνικά κείμενα σε διακειμενική και διαθεματική προοπτική και να αντιλαμβάνονται τη λογοτεχνία στη συνάφειά της με άλλες μορφές έκφρασης ως αισθητικό και πολιτισμικό φαινόμενο.	<ul style="list-style-type: none">• παρουσίαση σύζευξης/σύγκλισης των λογοτεχνικών κειμένων, όχι μόνο μεταξύ τους αλλά και με άλλες μορφές τέχνης (π.χ. θέατρο, μουσική, εικαστικές τέχνες, κινηματογράφος)• αξιοποίηση γνώσεων από άλλα διδακτικά αντικείμενα (π.χ. την Ιστορία) για το ξεκλείδωμα των κειμένων
Να κατανοούν την ιστορικότητα των λογοτεχνικών κειμένων και των ιδεών, οι οποίες αποτυπώνονται σε αυτά.	<ul style="list-style-type: none">• ένταξη των κειμένων στο ιστορικό και γραμματολογικό τους πλαίσιο
Να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.	<ul style="list-style-type: none">• εντοπισμός των γλωσσικών και υφολογικών γνωρισμάτων, καθώς και των τεχνικών (αφηγηματικών – ποιητικών) των κειμένων• σχολιασμός της νοηματικής και αισθητικής λειτουργίας των στοιχείων αυτών
Να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη.	<ul style="list-style-type: none">• θεμελιώδεις αξίες και δικαιώματα του ανθρώπου (ελευθερία, ειρήνη, ισότητα, δικαιοσύνη), μέσα από λογοτεχνικά κείμενα, με απώτερο στόχο τη διαμόρφωση

	κοινωνικά υπεύθυνης στάσης και αγωνιστικής συμπεριφοράς
Να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.	<ul style="list-style-type: none">• σύλληψη νοήματος/νοημάτων• αναδιήγηση περιεχομένου• προσδιορισμός νοημάτων, θεμάτων, δομικών στοιχείων, αφηγηματικών τεχνικών, σχημάτων λόγου, συμβόλων• επεξήγηση, ανεύρεση «κρυμμένων» νοημάτων, διασαφήνιση/σχολιασμός λέξεων, φράσεων, χωρίων• αναγνώριση και χρήση διαφορετικών πηγών, έρευνα, συλλογή και επεξεργασία πληροφοριών, χρήση βοηθημάτων• προφορική και γραπτή διατύπωση απόψεων και επιχειρημάτων, δημιουργική γραφή και λογοτεχνική δημιουργία
Να αναπτύσσουν την ικανότητα επικοινωνίας, τόσο σε προφορική όσο και σε γραπτή μορφή (ακρόαση, ομιλία, ανάγνωση και γραφή) σε ένα κατάλληλο φάσμα κοινωνικών και πολιτιστικών περιβαλλόντων.	<ul style="list-style-type: none">• κατανόηση του λογοτεχνικού κειμένου κατά την ακρόασή του• έναρξη, συνέχιση και ολοκλήρωση ανάγνωσης του λογοτεχνικού κειμένου• έναρξη, συνέχιση και ολοκλήρωση συζήτησης γύρω από το λογοτεχνικό κείμενο• σύνταξη κειμένου που αναφέρεται στο λογοτεχνικό κείμενο

Εμφάσεις:

Όροι λογοτεχνικού γραμματισμού: είδος αφήγησης: απομνημονεύματα, τα γραμματικά πρόσωπα της αφηγηματικής γλώσσας, πρωτοπρόσωπη αφήγηση, ομοδιηγητικός/ αυτοδιηγητικός αφηγητής, εσωτερική εστίαση, «χρόνος της δράσης» - «χρόνος της αφήγησης», αφήγηση «του εμείς»/αφήγηση «του εγώ», γλώσσα, ύφος

Θεματική και αξιακό περιεχόμενο: θεμελιώδεις αξίες και δικαιώματα του ανθρώπου (ελευθερία, ειρήνη, ισότητα, δικαιοσύνη), διαμόρφωση κοινωνικά υπεύθυνης στάσης και αγωνιστικής συμπεριφοράς

Βασικές ικανότητες της διά βίου μάθησης: σύλληψη και προσδιορισμός νοήματος, αναδιήγηση περιεχομένου, προφορική και γραπτή διατύπωση απόψεων και επιχειρημάτων, κατανόηση, έναρξη, συνέχιση και ολοκλήρωση ανάγνωσης, έναρξη, συνέχιση και ολοκλήρωση συζήτησης, σύνταξη κειμένου

3. Ερμηνευτικά σχόλια

Όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό σημείωμα, το πρώτο από τα δύο αποσπάσματα ([«Είμαστε στο εμείς»]) περιλαμβάνεται στην εισαγωγή των *Απομνημονευμάτων* (για επεξήγηση του όρου «απομνημονεύματα»,⁴ βλ. εισαγωγή). Στο απόσπασμα αυτό ο αφηγητής μιλάει αρχικά στο α'

⁴ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν βασικές μορφές της έντεχνης πεζογραφίας (διήγημα, νουβέλα, μυθιστόρημα), καθώς και άλλα είδη αφηγήσεων.

πρόσωπο ενικού («ένα πράμα μόνον με παρακίνησε κι εμένα να γράψω»),⁵ επιχειρώντας να εξηγήσει στους αναγνώστες του, τους ακριβείς λόγους για τους οποίους αποφάσισε να γράψει το συγκεκριμένο κείμενο. Η αφήγηση είναι πρωτοπρόσωπη,⁶ ο αφηγητής ομοδιηγητικός/ αυτοδιηγητικός⁷ και η εστίαση εσωτερική,⁸ αφού πρόκειται για τον ίδιο τον Στρατηγό Γιάννη Μακρυγιάννη, ο οποίος έζησε τα γεγονότα που σχετίζονται με την επανάσταση των Ελλήνων κατά των Τούρκων το 1821 ως πρωταγωνιστής και τα μεταφέρει στους αναγνώστες μέσα από το έργο του. Η μαρτυρία του, σε α' πρόσωπο, εξασφαλίζει αμεσότητα, πειστικότητα και αληθοφάνεια και προσδίδει έναν εμπιστευτικό, εξομολογητικό χαρακτήρα στο κείμενο.⁹ Στο πλαίσιο αυτό επισημαίνει ότι πολλά άτομα ασχολήθηκαν στα γραφόμενά τους με την Ελλάδα («σοφοί άντρες πολλοί, γράφουν τυπογράφοι ντόπιοι και ξένοι διαβασμένοι»), ωστόσο ο ίδιος προσωπικά επιχείρησε να γράψει, παρακινούμενος από το γεγονός ότι η Ελλάδα ανήκει σε όλον τον λαό της, τονίζοντας χαρακτηριστικά ότι «τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί και αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι ὅσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ». Η μετάβαση από το α' πρόσωπο ενικού («με παρακίνησε κι εμένα να γράψω») στο α' πρόσωπο πληθυντικού («έχομεν», «αγωνιστήκαμεν», «έχομεν να ζήσομεν»)¹⁰ τονίζει ακριβώς ποια είναι η πραγματικά πατριωτική αρετή που χαρακτηρίζει την επανάσταση εναντίον των Τούρκων, το «εμείς», αρετή που δεσπόζει στο συγκεκριμένο απόσπασμα. Πιο συγκεκριμένα, στόχος του αφηγητή είναι να αναδείξει τη συλλογικότητα που χαρακτηρίζει τον αγώνα των Ελλήνων για απόκτηση της ελευθερίας τους.¹¹ Πρόκειται για έναν αγώνα στον οποίο συμμετέχουν «όλοι μαζί, και σοφοί και αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι», άτομα που χαρακτηρίζονται από ποικίλες αντιθέσεις μεταξύ τους (σοφοί ≠ αμαθείς, πλούσιοι ≠ φτωχοί, πολιτικοί ≠ στρατιωτικοί).¹² Η έμφαση που δίδεται στο γεγονός ότι στον Αγώνα έλαβαν μέρος όλοι οι Έλληνες, ανεξαρτήτως μόρφωσης, επαγγέλματος ή οικονομικής κατάστασης αναδεικνύει τη σημασία της συνεργασίας και της ένωσης για την επίτευξη του κοινού στόχου, ο οποίος είναι η ελευθερία και η ανεξαρτησία της πατρίδας, μιας πατρίδας που δεν ανήκει σε έναν αλλά σε όλους ὅσοι αγωνίστηκαν («ὅσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσομεν εδώ»). Ιδιαίτερα σημαντική είναι η επισήμανση της συλλογικής δουλειάς, η οποία τονίζεται με την επανάληψη της φράσης «όλοι μαζί» («το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμεν κι όλοι μαζί»)¹³ καθώς και με την αντίθεση που επιχειρεί να αξιοποιήσει ο αφηγητής, ὅστε να μην διακρίνονται οι αγωνιστές σε δυνατούς και αδύνατους («και να μην λέγει ούτε ο δυνατός “εγώ”, ούτε ο αδύνατος»)¹⁴ Πιο

⁵ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν το αντικείμενο του αφηγείσθαι –το πρόσωπο και το πράγμα– που καθορίζει και τον τύπο της αφήγησης. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να κατανοούν τα βασικά στοιχεία του αφηγηματικού λόγου.

⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν το αντικείμενο του αφηγείσθαι –το πρόσωπο και το πράγμα– που καθορίζει και τον τύπο της αφήγησης.

⁷ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να ξεχωρίζουν τις βασικές λειτουργίες σε ένα αφηγηματικό κείμενο (ποιος «βλέπει», ποιος «μιλάει», τι «λέει», πώς το «λέει») και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων και του περιεχομένου σε κάθε αφήγημα.

⁸ Ο.π.

⁹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να διακρίνουν τη συλλογικότητα στη λογοτεχνία «του εμείς» και την ατομικότητα στη λογοτεχνία «του εγώ». Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

¹⁰ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να διακρίνουν τη συλλογικότητα στη λογοτεχνία «του εμείς» και την ατομικότητα στη λογοτεχνία «του εγώ».

¹¹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη.

¹² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

¹³ Ο.π.

¹⁴ Ο.π.

συγκεκριμένα, θέλοντας να υπερτονίσει τη διάκριση ανάμεσα στο «εγώ» και στο «εμείς», και την αξία της ομαδικής προσπάθειας, ο αφηγητής υποδεικνύει ότι κάποιος έχει το δικαίωμα να αναφέρεται στο «εγώ» μόνο στην περίπτωση που έχει «αγωνιστεί μόνος του και φκιάσει, ή χαλάσει». Στην περίπτωση της ελληνικής επανάστασης και του αγώνα που διεξήχθη, η συμμετοχή των Ελλήνων υπήρξε καθολική, δίδοντας το δικαίωμα σε όλους όσους αγωνίστηκαν να αναφέρονται αποκλειστικά στο «εμείς».¹⁵ Η επανάληψη, προς το τέλος του αποσπάσματος, της συγκεκριμένης προσωπικής αντωνυμίας που εκφράζει το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο αναδεικνύει και το νόημα της τελευταίας πρότασης («είμαστε εις το “εμείς” κι όχι εις το “εγώ”»),¹⁶ η οποία υπερτονίζει την αξία της ενότητας και της ομοψυχίας που πρέπει να χαρακτηρίζει τον Ελληνισμό καθώς και την αθάνατη ελληνική ψυχή, το πείσμα, τις αξίες και την υπερηφάνεια που πρέπει να χαρακτηρίζουν τον άνθρωπο και τους αγώνες του για επικράτηση της ειρήνης και της δικαιοσύνης.¹⁷ Η τελευταία αυτή πρόταση επιβεβαιώνει και τον διδακτικό χαρακτήρα του αποσπάσματος, στο οποίο ο αφηγητής επιχειρεί, χρησιμοποιώντας απλό και κατανοητό λεξιλόγιο και ύφος,¹⁸ να μεταδώσει τα συγκεκριμένα μηνύματα σε σχέση με τη μορφή που πρέπει να έχει ο Αγώνας και τις προϋποθέσεις για επίτευξη του υπέρτατου στόχου της ελευθερίας.¹⁹ Αξιοποιώντας, μάλιστα, μία ευθεία ερώτηση («Ξέρετε πότε να λέγει ο καθείς “εγώ”;»),²⁰ πετυχαίνει την αφύπνιση των Ελλήνων και διατυπώνει το διαχρονικό μήνυμα και τη σημασία της Επανάστασης του 1821, ένα μήνυμα το οποίο εξακολουθεί να είναι επίκαιρο μέχρι και σήμερα.²¹

Στο δεύτερο απόσπασμα ([Η απάντηση στον Δερηνύ]) ο αφηγητής αναφέρεται σε ένα περιστατικό που έλαβε χώρα λίγο πριν τη μάχη των Μύλων της Λέρνης στο Άργος (1825).²² Πιο συγκεκριμένα, ο αφηγητής (ομοδιηγητικός/αυτοδιηγητικός)²³ συμμετέχει στα γεγονότα ως

¹⁵ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη.

¹⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

¹⁷ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

¹⁸ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

¹⁹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

²⁰ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

²¹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να κατανοούν την ιστορικότητα των λογοτεχνικών κειμένων και των ιδεών, οι οποίες αποτυπώνονται σε αυτά. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

²² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να κατανοούν τη μη γραμμικότητα του αφηγηματικού χρόνου και τη σημασία των αναχρονιών (ο αφηγηματικός χρόνος δεν είναι πάντοτε γραμμικός). Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να κατανοούν την ιστορικότητα των λογοτεχνικών κειμένων και των ιδεών, οι οποίες αποτυπώνονται σε αυτά.

²³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να ξεχωρίζουν τις βασικές λειτουργίες σε ένα αφηγηματικό κείμενο (ποιος «βλέπει», ποιος «μιλάει», τι «λέει», πώς το «λέει») και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων και του περιεχομένου σε κάθε αφήγηση.

πρωταγωνιστής (εσωτερική εστίαση)²⁴ και μιλώντας στο α' ενικό πρόσωπο,²⁵ κάνει αναφορά στο γεγονός ότι με λιγοστούς άντρες, μεταξύ των οποίων και ελάχιστοι Ευρωπαίοι φιλέλληνες, κατόρθωσε να τρέψει σε φυγή πλήθος αιγυπτιακού στρατού. Το απόσπασμα ξεκινά με την αναφορά του αφηγητή στη σημείωση που διεξήχθη η μάχη και στη συνάντηση που είχε εκεί με τον Γάλλο ναύαρχο και φιλέλληνα Ανρί Δεριγνύ, τον οποίο ο ίδιος ο Μακρυγιάννης αποκαλεί «Ντερνύς», γεγονός που φανερώνει την χρήση λαϊκού λόγου από τον συγγραφέα («Εκεί οπού φκιαχνα τις θέσεις εις τους Μύλους ήρθε ο Ντερνύς να με ιδεί»)²⁶. Αξιοποιώντας τον ευθύ λόγο,²⁷ ο συγγραφέας προσδίδει ζωντάνια και παραστατικότητα το κείμενο, μεταφέροντας αρχικά τις ανησυχίες του Γάλλου ναύαρχου σε σχέση με τη δύναμη των ελληνικών στρατευμάτων και την ικανότητά τους να αντικρούσουν τον εχθρό («Μου λέγει: Τι κάνεις αυτού; Αυτές οι θέσεις είναι αδύνατες' τι πόλεμον θα κάμετε με τον Μπραΐμη αυτού;») και στη συνέχεια την απάντηση που ο ίδιος έδωσε. Πρόκειται για μία απάντηση που αναδεικνύει το σθένος που χαρακτηρίζει τους Έλληνες, οι οποίοι, παρόλο που αριθμητικά είναι λίγοι και κατά συνέπεια αδύναμοι, έχουν πίστη στον Θεό («– Του λέγω, είναι αδύνατες οι θέσεις κι εμείς, όμως είναι δυνατός ο Θεός οπού μας προστατεύει' και θα δείξομεν την τύχη μας σ' αυτές τις θέσεις τις αδύνατες»). Με την αναφορά ιδιαίτερα στο γεγονός ότι οι Έλληνες υστερούν αριθμητικά, τονίζει ότι κατά τη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας οι Έλληνες ήταν πάντα λίγοι σε αριθμό («Κι αν είμαστε ολίγοι εις το πλήθος του Μπραΐμη, παρηγοριόμαστε μ' έναν τρόπο, ότι η τύχη μας έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους»), ωστόσο οι διάφοροι εχθροί δεν κατάφερναν να τους εξαφανίσουν, διότι πάντα, μετά από κάθε καταστροφή, το γένος κατορθώνει να επιβιώνει και να είναι παρόν σε κάθε σημαντική ιστορική στιγμή («Ότι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε' τρώνε από μας και μένει και μαγιά»).

Πρόκειται για μία παραδοχή που περικλείει το βαθύτερο νόημα των αγώνων του ελληνισμού, όπου ο λαός αγωνίζεται για την ελευθερία του στηριζόμενος στις ηθικές του δυνάμεις και πάντα επιβιώνει, παρόλες τις απώλειες («Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν' κι όταν κάνουν αυτήνη την απόφασιν, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν»)²⁸. Όπως κάθε φορά, έτσι και τώρα, αναφέρει ο αφηγητής, οι θέσεις των Ελλήνων είναι αδύνατες και οι ίδιοι θα αναμετρηθούν με τους δυνατούς, δοκιμάζοντας, για άλλη μία φορά την τύχη τους («Η θέση οπού είμαστε σήμερα εδώ είναι τοιαυτή' και θα ιδούμεν την τύχη μας οι αδύνατοι με τους δυνατούς»). Αυτή η αντίθεση²⁹ ανάμεσα στο αιγυπτιακό και ελληνικό στράτευμα, σε δυνατούς και αδύνατους, αναδεικνύει τη διαχρονική μοίρα των Ελλήνων αλλά και την αποφασιστικότητα που τους χαρακτηρίζει σε κάθε αγώνα για διεκδίκηση της ελευθερίας τους.³⁰ Η απάντηση του

²⁴ Ο.π.

²⁵ Δείκτες Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν το αντικείμενο του αφηγείσθαι –το πρόσωπο και το πράγμα– που καθορίζει και τον τύπο της αφήγησης. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να κατανοούν τα βασικά στοιχεία του αφηγηματικού λόγου.

²⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

²⁷ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να ξεχωρίζουν τις βασικές λειτουργίες σε ένα αφηγηματικό κείμενο (ποιος «βλέπει», ποιος «μιλάει», τι «λέει», πώς το «λέει») και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων και του περιεχομένου σε κάθε αφήγηση.

²⁸ Δείκτες Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

²⁹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

³⁰ Δείκτες Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης,

Γάλλου ναυάρχου, την οποία μεταφέρει σε ευθύ λόγο («— «Τρε μπιεν»)³¹ και η αναχώρησή του, στη συνέχεια, φανερώνει ότι ο Γάλλος αξιωματικός ικανοποιείται με την απάντηση του Μακρυγιάννη, ο οποίος αναδεικνύει μέσα από τα λόγια του όλο το μεγαλείο του Αγώνα των Ελλήνων, την αρετή που τους χαρακτηρίζει καθώς επίσης την ένδοξη ελληνική ιστορία.³²

Εκείνο που συνδέει τα δύο αποσπάσματα είναι η πίστη στη συλλογικότητα και στην ομοψυχία που μπορούν να ανατρέψουν όλα τα δεδομένα, όπως αναφέρεται στο εισαγωγικό σημείωμα, καθώς επίσης και η πίστη στον Θεό. Πρόκειται για αυτά τα χαρακτηριστικά του Αγώνα,³³ τα οποία οδήγησαν τους Έλληνες στην επιτυχία, με αποτέλεσμα τη δημιουργία του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Και είναι ακριβώς αυτά τα χαρακτηριστικά του ελλητισμού που προβάλλονται στο μεγαλειώδες έργο του Βασίλη Μιχαηλίδη *Η 9η Ιουλίου του 1821 εν Λευκωσία Κύπρου* και πιο συγκεκριμένα στα αποσπάσματα 18 και 19,³⁴ τα οποία αναδεικνύουν την περηφάνια της ελληνικής ψυχής. Μέσα από τα λόγια του Αρχιεπισκόπου Κυπριανού τονίζεται η μακροβιότητα και διαχρονικότητα του ελλητισμού, διότι βρίσκεται υπό την προστασία του Θεού («Η Ρωμοσύνη έν φυλή συνότζαιρη του κόσμου,/ κανένας δεν ευρέθηκεν για να την ηξηλείψει, / κανένας, γιατί σσέπει την που τα 'ψη ο Θεός μου. / Η Ρωμοσύνη εν να χαθεί, όντας ο κόσμος λείπει!») καθώς και η πεποίθηση ότι ο ελλητισμός πάντα επιβιώνει, παρόλες τις αντιξοότητες («αμμά 'ξερε πως ίλαντρον όντας κοπέι καβάτζιν / τριγύρου του πετάσσονται τρακόσια παραπούλια. / Το 'νιν, αντάν να τρω' την γην, τρώει την γην θαρκέται / μα πάντα τζείνον τρώεται τζαι τζείνον καταλύεται»).

4. Ενδεικτικές ερωτήσεις³⁵

1. Αν και η αφήγηση στο είδος των απομνημονευμάτων συνηθίζεται στο α' ενικό πρόσωπο, σε αρκετά σημεία του κειμένου του ο Μακρυγιάννης χρησιμοποιεί α' πληθυντικό πρόσωπο.³⁶ Τι του επιτρέπει να εκφραστεί με αυτό τον τρόπο και πώς αυτός ο τύπος πρωτοπρόσωπης αφήγησης εξυπηρετεί τον στόχο του συγγραφέα-αγωνιστή; Εξετάστε ιδίως τη σχέση του περιεχομένου των δύο αποσπασμάτων με τον δοσμένο τίτλο του πρώτου αποσπάσματος: [Είμαστε στο εμείς].³⁷
2. α) Υπογραμμίστε τα σημεία στο κείμενο του Μακρυγιάννη και στο ποίημα του Βασίλη Μιχαηλίδη «Η ενάτη Ιουλίου 1821 εν Λευκωσία Κύπρου» (στροφές 18, 19, 54, σσ. 104-105), αντίστοιχα, στα οποία διατυπώνεται η πίστη για την επιβίωση του ελλητισμού: Τι παρατηρείτε; Ο τρόπος των δύο συγγραφέων μοιάζει ή διαφέρει; β) Σε

έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

³¹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αντιλαμβάνονται τη σχέση λογοτεχνικής μορφής και περιεχομένου.

³² Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

³³ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

³⁴ *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής, Κείμενα λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου* (βιβλίο μαθητή): σ. 104-105.

³⁵ *Ο λόγος ανάγκη της ψυχής, Κείμενα λογοτεχνίας Γ' Γυμνασίου* (βιβλίο εκπαιδευτικού), Έκδοση 2014: σσ. 70-73.

³⁶ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να ξεχωρίζουν τις βασικές λειτουργίες σε ένα αφηγηματικό κείμενο (ποιος «βλέπει», ποιος «μιλάει», τι «λέει», πώς το «λέει») και να είναι σε θέση να διακρίνουν τους κύριους τρόπους εστίασης και απόδοσης του λόγου των προσώπων και του περιεχομένου σε κάθε αφήγημα.

³⁷ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

ποιο από τα δύο κείμενα νιώθετε πιο δυνατή αυτή τη δήλωση, και γιατί; Συμβάλλει η διαφορά του λογοτεχνικού γένους (πεζό/ποιητικό) στην εκτίμησή σας, και σε ποιο βαθμό;³⁸

3. α) Τι επικαλείται ο Μακρυγιάννης για να δηλώσει στον Δερινύ τη βεβαιότητά του για την επιβίωση του ελληνισμού;³⁹ Σε τι διαφέρει ο τρόπος του λαϊκού αγωνιστή από εκείνον που χρησιμοποιεί, λ.χ., ο Παλαμάς για να πει το ίδιο πράγμα στον «Ύμνο των αιώνων» που παρατίθεται πιο κάτω;⁴⁰ β) Θεωρείτε ότι ο τρόπος του Μακρυγιάννη είναι κατώτερος σε αποτελεσματικότητα σε σχέση με τα εκφραστικά μέσα που χρησιμοποιούν οι μορφωμένοι για να μιλήσουν και να πείσουν; Επιβεβαιώνεται αυτό στο κείμενο του Μακρυγιάννη;

Κωστής Παλαμάς, «Ύμνος των αιώνων»

Μητέρα μας πολύπαθη, ω αθάνατη,
δεν είναι μόνο σου στολίδι οι Παρθενώνας·
του συντριμμίου σου τα σπαθιά σ' τα κάμανε
φυλαχτά και στεφάνια σου οι αιώνες.

Και οι πέτρες που τις έστησε στο χώμα σου
το νικηφόρο χέρι του Ρωμαίου,
κι η σταυροθόλωτη εκκλησιά από το Βυζάντιο,
στον τόπο του πολύστυλου ναού του αρχαίου,

κι αυτό το κάστρο που μουγκρίζει μέσα του
της Βενετίας ακόμη το λιοντάρι,
κι ο μιναρές που στέκει, της ολόμαυρης
και της πικρότατης σκλαβιάς απομεινάρι,

και του Σλάβου το διάβα αντιλαλούμενο
στ' όνομα που μας έρχεται στο στόμα
– με το γάλα της μάνας που βυζάζαμε–
σαν ξένη ανθοβολιά στο ντόπιο χώμα,

όλα ένα νύφης φόρεμα σου υφαίνουνε,
σου πρέπουνε, ω βασίλισσα, σα στέμμα,
στην ομορφάδα σου ομορφιά απιθώσανε
κι είναι σα σπλάχνα απ' το δικό σου το αίμα.

Ω τίμια φυλαχτά, στολίδια αταίριαστα,

³⁸ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να μελετούν και να ερμηνεύουν τα λογοτεχνικά κείμενα σε διακειμενική και διαθεματική προοπτική και να αντιλαμβάνονται τη λογοτεχνία στη συνάφειά της με άλλες μορφές έκφρασης ως αισθητικό και πολιτισμικό φαινόμενο.

³⁹ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν συνείδηση ενεργού δημοκρατικού πολίτη. Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να αναπτύσσουν την ικανότητα προσδιορισμού, κατανόησης, έκφρασης, δημιουργίας και ερμηνείας των εννοιών, των αισθημάτων, των περιστατικών, των απόψεων και των τρόπων με τους οποίους η λογοτεχνία επεξεργάζεται και ανασυγκροτεί την πραγματικότητα.

⁴⁰ Δείκτης Επιτυχίας: Οι μαθητές/μαθήτριες να είναι σε θέση να μελετούν και να ερμηνεύουν τα λογοτεχνικά κείμενα σε διακειμενική και διαθεματική προοπτική και να αντιλαμβάνονται τη λογοτεχνία στη συνάφειά της με άλλες μορφές έκφρασης ως αισθητικό και πολιτισμικό φαινόμενο.

ω διαβατάρικα, από σας πλάθεται αιώνια,
κόσμος από παλιά κοσμοσυντρίμματα,
η νέα τρανή Πατρίδα η παναρμόνια!

1896

Η πολιτεία και η μοναξιά (1912)

Το πιο πάνω ποίημα είναι προσβάσιμο στον ιστότοπο Ανεμόσκαλα (Κ.Ε.Γ.) μέσω του υπερσυνδέσμου https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/tools/concordance/browse.html?cnd_id=7&text_id=1597

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Αποστολίδου, Β. 1990. *Ο Κωστής Παλαμάς ως ιστορικός της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (Διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλολογίας. Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Δημαράς, Κ. Θ. 1968. *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Από τις πρώτες ρίζες ως την εποχή μας*. (Δ' Έκδοση), Αθήνα, Ίκαρος.
- Θεοτοκάς, Γ. 1994. «Ο στρατηγός Μακρυγιάννης» στον τόμο *Πνευματική πορεία*, Αθήνα, Εστία.
- Θεοτοκάς, Γ. 2005. «Τα Απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη» στον τόμο Δημ. Τζιόβα (επιμ.), *Αναζητώντας τη διαύγεια, Δοκίμια για τη νεότερη ελληνική και ευρωπαϊκή λογοτεχνία*, Αθήνα, Εστία.
- Θεοτοκάς, Ν. 2010. *Μακρυγιάννης*. Αθήνα, Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη.
- Καρύμπαλη, Σ. 2012. *Το επιχείρημα στα απομνημονεύματα του Στρατηγού Μακρυγιάννη*. (Διδακτορική διατριβή). Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης. Διαθέσιμο από: Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών.
- Κεχαγιόγλου, Γ. 1999. «(Γιάννης) Μακρυγιάννης». *Η παλαιότερη πεζογραφία μας. Από τις αρχές της ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο*, τ. Β', 1. 15ος αιώνας – 1830, Αθήνα, Σοκόλης.
- Μακρυγιάννης, Ι. 1947. *Απομνημονεύματα* (κείμενο, εισαγωγή, σημειώσεις Γιάννη Βλαχογιάννη), 2η έκδ., Τ.1, Αθήνα, Βαγιονάκης.
- Παρίσης, Ι. & Παρίσης, Ν. 2004. *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Αθήνα, Πατάκης.
- Πάτσιου Β. 2007. *Λεξικό της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα. Έργα. Ρεύματα. Όροι*, Αθήνα, Πατάκης.
- Πολίτης, Λ. 1998. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας* (9η έκδ.), Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Σεφέρης, Γ. 1974. «Ένας Έλληνας – Ο Μακρυγιάννης». *Δοκίμες. Πρώτος τόμος (1936-1947)*, (10η έκδ.), Αθήνα, Ίκαρος.
- Vitti, M. 2003. *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Οδυσσέας.

Σύνταξη /Επιμέλεια της διδακτικής πρότασης: Δρ Σαλώμη Χατζηνεοφύτου, Λειτουργός Α.Π. Π.Ι.Κ.
Εποπτεία: Δρ Λεωνίδα Γαλάζης, Επιθεωρητής Φιλολογικών Μαθημάτων

Οκτώβριος 2024